

Elżbieta Nizińska, Barbara Nowak-Obelinda

Ogólnopolska konferencja służb konserwatorskich w Książu k. Wałbrzycha - jej przebieg i ustalenia

Ochrona Zabytków 43/3 (170), 168-170

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA SŁUŻB KONSERWATORSKICH W KSIĄŻU K. WAŁBRZYCHA — JEJ PRZEBIEG I USTALENIA

W dniach 3-6 stycznia 1990 r. odbyła się w Książu k. Wałbrzycha ogólnopolska konferencja wojewódzkich konserwatorów zabytków i dyrektorów biur badawczych i dokumentacji zabytków, poświęconą ochronie dziedzictwa kulturowego w aktualnej sytuacji Polski.

Blisko 150 uczestników zamieszkało na Zamku Książ i w Wałbrzyskim hotelu „Sudety”. Trwające trzy dni obrady rozpoczęły się późnym popołudniem 3 stycznia uroczystym toastem Pani Izabelli Cywińskiej, ministra kultury i sztuki, wzniesionym w barokowej Sali Maksymiliana na Zamku Książ. Obecnych powitał również Tadeusz Zielniewicz, generalny konserwator zabytków oraz gospodarze terenu.

4 stycznia obrady rozpoczęło wystąpienie programowe generalnego konserwatora zabytków, traktujące o obecnej sytuacji w ochronie zabytków. Następnie mgr Wawrzyniec Kopczyński, wojewódzki konserwator zabytków z Wrocławia przedstawił raport o stanie ochrony dziedzictwa kulturowego w makroregionie dolnośląskim, wskazując na wartość znajdujących się tutaj zabytków i ich zagrożenia. Alarmujący stan zachowania niektórych zespołów pałacowych na terenie województw jeleniogórskiego i wałbrzyskiego przedstawiono na przeźroczach. W wypowiedzi znalazły się również postulaty dotyczące formalno-prawnych aspektów funkcjonowania ochrony zabytków w kraju. W stosunku do makroregionu postulował m.in. rewindykację wywiezionych dzieł sztuki, powołanie makroregionalnego Instytutu Ochrony Zabytków, utworzenie Wydziału Konserwacji we Wrocławiu, objęcie patronatem Ministra Kultury i Sztuki obchodów 750-lecia bitwy pod Legnicą i Millenium Archidiecezji Wrocławskiej. Tematykę regionalną kontynuował w bardzo ciekawym wystąpieniu dr Wojciech Czech w referacie *„Postrzegać region inaczej... dla celów polityki konserwatorskiej”*.

Pewnym novum okazała się propozycja Barbary Piaseckiej-Johnson zawarta w liście intencyjnym. Mówi on o utworzeniu w USA Fundacji „Paderewski Center INC”, która m.in. za cel przyjęła sobie pomoc w ratowaniu polskich zabytków. Fundacja, po prawnym przejęciu zabytku, finansowałaby jego odbudowę i konserwację, a następnie przekazywałaby go odpłatnie odpowiedniemu użytkownikowi, a uzyskane środki przezna-

czałyby na odbudowę następnych obiektów.

List ten spotkał się z dużym zainteresowaniem, tym bardziej iż łączył się z wypowiedzią I. Cywińskiej zapowiadającej swój wyjazd do USA w celu popularyzacji zabytków i uzyskania dotacji na ich remont, także od Polonii.

Mając to na uwadze, zadeklarowano, że do dnia 15 lutego wszystkie biura dokumentacji zabytków dostarczą materiały na temat obiektów nie użytkowanych — w formie katalogu, przeźrocz, filmów itd. Zaakceptowano wniosek generalnego konserwatora zabytków o utworzenie 12 makroregionów w kraju. Temat ten znany jest z wcześniejszych spotkań i akceptowany przez środowisko konserwatorskie. Podjęto próby wybrania zadań konserwatorskich, tak badawczych, jak i remontowych, w skali regionu, które byłyby finansowane ze środków rządowych. Dyskusji poddano plany z kilku makroregionów.

Mecenas Jan Maj, reprezentujący Urząd Rady Ministrów, przedstawił propozycję umieszczenia wojewódzkiego konserwatora zabytków w nowej strukturze administracyjnej państwa, prosząc również o opinie i sugestie konserwatorów. O kierunkach zmian legislacyjnych mówił również mecenas Aleksander Żółkiewski z Ministerstwa Kultury i Sztuki. Niewiele mówiono o działalności biur dokumentacji zabytków, ich roli i przyszłego podporządkowania. Dr Kostraczyk z Gdańska i Małyszko z SK „Solidarność” przedstawili propozycje zmian zarówno w pozycji służb konserwatorskich, jak i biur, podkreślili konieczność jednoznacznego ustalenia pozycji i zasad funkcjonowania biur jako samodzielnych jednostek dokumentacyjno-badawczych. Najczęściej poruszane i najważniejsze sprawy to postępująca dekapitalizacja substancji zabytkowej w kraju, szczególnie na ziemiach zachodnich i północnych, niewłaściwy system organizacji ochrony dóbr kultury oraz spadek rangi i możliwości organów służb konserwatorskich. Szczególne niepokoje budziła sprawa statusu wojewódzkiego konserwatora zabytków w obliczu najbliższych zmian organizacyjnych państwa.

W trakcie dyskusji zdecydowanie odrzucano wariant funkcjonowania wojewódzkiego konserwatora zabytków w strukturze organu zespolonego wojewody.

Dyskusję zakończono uchwałą w sprawie organizacji państwowych służb konserwatorskich i niektórych aspektów funkcjonowania systemu ochrony zabytków wobec projektowanych zmian w organizacji władzy i administracji państwowej oraz samorządu terytorialnego. Zawarto w niej propozycję nowej struktury państwowych służb konserwatorskich z organem naczelnym działającym w imieniu Ministra Kultury i Sztuki, Generalnego Konserwatora Zabytków, kierującym Państwową Inspekcją Ochrony Zabytków oraz delegaturami terenowymi Państwowej Inspekcji Ochrony Zabytków kierowanymi przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

Zaplecze merytoryczne Inspekcji stanowiłoby Centrum Badań i Ochrony Zabytków w Warszawie z regionalnymi i wojewódzkimi oddziałami. Ustawa o samorządach powinna umożliwiać przekazywanie określonych czynności i uprawnień przez wojewódzkiego konserwatora zabytków samorządowym konserwatorom zabytków.

Drugim, zawartym w uchwale aspektem funkcjonowania systemu ochrony zabytków, są prawne regulacje tej tematyki w ustawach o ochronie dóbr kultury i o muzeach, systemie samorządu terytorialnego, prawie budowlanym, geodezyjnym, ochronie przyrody i środowiska, gospodarce gruntami i wywłaszczeniu nieruchomości, prawie lokalowym, a także w przepisach prawa miejscowego — planach zagospodarowania przestrzennego wszystkich szczebli.

Trzecim, poruszonym tematem było finansowanie działań związanych z ochroną dóbr kultury. Proponuje się utworzenie funduszu ochrony zabytków, zasilałego centralnie, posiadającego osobowość prawną i możliwość tworzenia dochodów własnych.

Terenowe fundusze ochrony zabytków powinny być tworzone z wpływów uzyskanych ze sprzedaży zabytków, ich użytkowania i opłat za zniszczenie.

Zwrócono się do ministra kultury i sztuki o przesłanie tej uchwały do sejmu i senatu RP, Urzędu Rady Ministrów, resortu gospodarki przestrzennej i budownictwa, ochrony środowiska i in.

Elzbieta Nizińska
Barbara Nowak-Obelinda

STANOWISKO

w sprawie organizacji państwowych służb konserwatorskich i niektórych aspektów funkcjonowania systemu ochrony zabytków wobec projektowanych zmian w organizacji władzy i administracji państwowej oraz samorządu terytorialnego

przyjęte przez uczestników ogólnopolskiej konferencji służb konserwatorskich, poświęconej „Ochronie dziedzictwa kulturowego w aktualnej sytuacji Polski”

W konferencji udział wzięli Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków oraz dyrektorzy i pracownicy Wojewódzkich Ośrodków Badań i Dokumentacji Zabytków z 49 województw, a także zaproszeni goście. Minister Kultury i Sztuki, Wojewodowie: Wałbrzyski, Jeleniogórski, Legnicki i Wrocławski, ksiądz Kardynał Henryk Gulbinowicz, senatorowie, posłowie, przedstawiciele Urzędu Rady Ministrów, naukowcy i reprezentanci NSZZ „Solidarność”.

Uczestnicy konferencji w Książu (woj. wałbrzyskie) w dniach 3-5 stycznia 1990 roku potwierdzili wielki stopień degradacji środowiska kulturowego w Polsce i obserwują stały proces powiększania się strat. Zjawisko to znalazło szczegółową analizę, diagnozę i prognozy w „Ocenie stanu ochrony dóbr kultury — program działań do 2000 roku”, opublikowanej w 1988 roku.

Proces ten przejawia się w stałej dekapitalizacji zabytków architektury i budownictwa w 1200 historycznych miastach i setkach wsi oraz w dewastacji krajobrazu kulturowego. W ciągu 40 lat zagładzie uległa większość dworów, w szczególności złym stanie znajduje się wiele europejskiej klasy zabytków na ziemiach zachodnich i północnych, zagładzie uległo też tysiące cmentarzy, parków i ogrodów, powszechnie niszczone są stanowiska archeologiczne oraz zabytki techniki.

Jedną z istotnych przyczyn tego stanu rzeczy jest niewłaściwy system organizacji ochrony dóbr kultury.

Ustawa o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 roku była wielokrotnie nowelizowana, skutkiem czego Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków pozbawieni zostali uprawnień specjalistycznego organu administracji państwowej.

Nastąpiło załamanie nadzoru i inspekcji konserwatorskiej. Brakowi skuteczności w egzekwowaniu obowiązków właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych towarzyszy degradacja kadrowa służb konserwatorskich.

Zmniejszenie wydatków z budżetu państwa na ochronę zabytków oraz brak skutecznych zachęt ekonomicznych dla właścicieli i użytkowników pogłębia sytuację ostrego kryzysu.

Należy podkreślić, że degradacja środowiska kulturowego jest procesem nieodwracalnym, eliminującym obiekty zabytkowe z kultury, gdyż zniszczonym nigdy nie można przywrócić walerii autentyzmu. W konsekwencji prowadzi to do utraty tożsamości kulturowej ziem Rzeczypospolitej Polskiej.

STANOWISKO

1. Proponowana struktura państwowych służb konserwatorskich

1.1. Struktura nadzoru konserwatorskiego:

— organ naczelny:

Minister Kultury i Sztuki — w jego imieniu działa Generalny Konserwator Zabytków kierujący Państwową Inspekcją Ochrony Zabytków;

— organ wojewódzki niespolony:

Wojewódzki Konserwator Zabytków kierujący delegaturą terenową Państwowej Inspekcji Ochrony Zabytków;

— poziom samorządowy:

w ustawie o samorządzie terytorialnym należy przewidzieć możliwość delegowania ściśle określonych czynności i uprawnień przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na samorządowego konserwatora zabytków lub na straż ochrony zabytków w odniesieniu do danego zabytku lub zabytków znajdujących się na danym obszarze;

— inne osoby:

analogicznie jak dla samorządu terytorialnego delegacja czynności i uprawnień może dotyczyć instytucji upowszechniania kultury oraz innych osób prawnych i fizycznych.

Rozwiązania te tworzyłyby spójny system z organami wojewódzkimi niespolonymi: inspekcją ekologiczną oraz inspekcją budowlaną.

Uczestnicy konferencji zdecydowanie odrzucili wariant funkcjonowania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w strukturze organu zespolonego wojewody.

1.2. Proponowana struktura zaplecza merytorycznego:

Przewiduje się funkcjonowanie Centrum Badań i Ochrony Zabytków w Warszawie oraz jego oddziałów:

— Regionalnych Ośrodków Badań i Studiów

— Wojewódzkich Ośrodków Dokumentacji Zabytków statutowo współdziałających z Wojewódzkimi Konserwatorami Zabytków.

2. Planowanie przestrzenne i stanowienie prawa lokalnego

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powinna znaleźć się obligatoryjnie w planach społeczno-gospodarczych wszystkich szczebli przez odpowiednie zapisy w ustawach:

o systemie samorządu terytorialnego, o ochronie dóbr kultury i o muzeach i o prawie budżetowym.

Sprawą o podstawowym znaczeniu jest uwzględnienie uwarunkowań dotyczących ochrony zabytków w procesie stanowienia prawa miejscowego. Odnosi się to między innymi do planów zagospodarowania przestrzennego wszystkich szczebli oraz do tworzenia obszarów chronionych, w tym parków kulturowych. Projekty takich przepisów muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego winna być też uwzględniona przez ustawy:

prawo budowlane, prawo geodezyjne i kartograficzne, o ochronie przyrody,

o ochronie środowiska, o gospodarce gruntami i wywłaszczeniu nieruchomości oraz prawo lokalowe.

3. Finansowanie

Finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego odbywać się powinno przy pomocy Funduszu Ochrony Zabytków, którego dysponentem byłby Minister Kultury i Sztuki. Fundusz zasilany byłby z budżetu centralnego na cele operacyjne w ramach programów rządowych. Fundusz taki powinien posiadać osobowość prawną i mieć możliwość prowadzenia przedsięwzięć i inicjatyw o charakterze gospodarczo-finansowym. Tym samym mógłby on uzyskiwać dochody własne. Dzięki nim przy dobrej gospodarce można by z czasem zrezygnować w znacznej części ze środków budżetowych.

Niezależnie od tego powinna istnieć możliwość tworzenia terenowych funduszy ochrony zabytków, będących w gestii organów samorządowych. Fundusze takie powinny posiadać osobowość prawną, gwarantującą im możliwość samodzielnego występowania jako podmiotu praw i obowiązków w obrocie prawnym, gospodarczym i finansowym. Dochodami funduszy terenowych byłyby wpływy ze sprzedaży i użytkowania obiektów i zespołów zabytkowych oraz z tytułu odszkodowań za ich niszczenie.

Dopływ środków na ochronę dóbr kultury winien być zagwarantowany odpowiednimi zapisami w ustawach:

o ochronie dóbr kultury i o muzeach, o samorządzie terytorialnym, o administracji państwowej oraz prawo budżetowe. Niezależnie od ustanowienia funduszy celowych ochrony zabytków (wzorem Centralnego Funduszu Ekologicznego) w miarę poprawy sytuacji ekonomicznej kraju należy wprowadzić — postulowany od lat — system zachęt ekonomicznych dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w postaci:

— ulg

— nisko oprocentowanych kredytów.

Uczestnicy konferencji zwracają się do Ministra Kultury i Sztuki Pani Izabelli Cywińskiej o przekazanie Stanowiska Konferencji do wiadomości:

— Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego oraz Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej

— Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu

— Senackiej Komisji Samorządu Terytorialnego

— Senackiej Komisji Kultury, Środków Przekazu, Nauki i Edukacji Narodowej

— Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”

— Pana prof. dr. hab. Jerzego Kołodziej-skiego, Sekretarza Stanu w Urzędzie Rady Ministrów

— Pana prof. dr. hab. Jerzego Regulskiego, Podsekretarza Stanu w Urzędzie Rady Ministrów

— Pana Bronisława Kamińskiego, Mini-

stra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych

— Pana Aleksandra Paszyńskiego, Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa

— Jego Eminencji Józefa Kardynała Glempa, Prymasa Polski

— Jego Eminencji Henryka Kardynała Gulbinowicza, Arcybiskupa Wrocławskiego

— Senatora Andrzeja Tomaszewskiego

— Posła Stanisława Zurowskiego

— Pana Władysława Piotrowskiego, Wojewody Wałbrzyskiego

— Pana Ryszarda Jelonka, Wojewody Legnickiego

— Pana Janusza Owczarka, Wojewody Wrocławskiego

— Pana Sylwestra Samola, Wojewody Jeleniogórskiego

— Zarządu Głównego Stowarzyszenia Historyków Sztuki

— Zarządu Głównego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków

— Zarządu Głównego Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich

— Zarządu Głównego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami

— Zarządu Głównego Stowarzyszenia Architektów Polskich

— Zarządu Głównego Stowarzyszenia Urbanistów Polskich

POLSKIE CENTRUM WITRAŻY WE WROCŁAWIU

Witraże, jako ważny element światowego dziedzictwa kultury, od wielu lat pozostają pod specjalną opieką UNESCO. W 1953 r. na kongresie Międzynarodowego Komitetu Historii Sztuki (CIHA) w Amsterdamie uznano za konieczne zinventaryzowanie wszystkich zachowanych witraży. Wyniki badań publikowano w kolejnych tomach CVMA. Pod auspicjami UNESCO działa Corpus Vitrearum Medii Aevi. W wielu krajach badaniem i ochroną witraży zajmują się także inne instytucje. Do najbardziej znanych należą Centre International du Vitrail w Chartres, centrum witraży w Brukseli oraz muzeum witraży w Romont (Szwajcaria).

W Polsce opieka nad witrażami i innymi zabytkowymi typami oszkleń jest wciąż nie wystarczająca. Dotyczy to przede wszystkim obiektów XIX- i XX-wiecznych jeszcze do niedawna nie uznawanych za zabytkowe. Wiele z nich przepałoś bezpowrotnie podczas wyburzania starej zabudowy miejskiej. I dziś substancja zabytkowa, w tym tworzące integralną całość z architekturą witraże, narażona jest na zniszczenie. Ochronę tych unikatowych dzieł sztuki utrudnia przede wszystkim brak systematycznej inwentaryzacji. Do tej pory pełnego opracowania doczekały się jedynie witraże średniowieczne, a ściślej obiekty powstałe do połowy XVI w.

Przyczyniła się do tego działalność Polskiego Komitetu CVMA pod przewodnictwem prof. Lecha Kalinowskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego. W najbliższym czasie ma się ukazać w serii CVMA pierwszy tom o witrażach powstałych do połowy XVI w. znajdujących się w Polsce. Badania nad oszkleciami późniejszymi miały dotychczas charakter bardziej wycinkowy.

W grudniu 1989 r. przy Muzeum Architektury we Wrocławiu utworzono Polskie Centrum Witraży. Będzie ono również współpracowało z działem Ceramiki i Szkła Muzeum Narodowego we Wroc-

ławiu. Wybór Muzeum Architektury na siedzibę Centrum nie jest przypadkowym — znajduje się w nim bowiem największa we Wrocławiu i jedna z najcenniejszych w Polsce kolekcja witraży.

Efektom zainteresowań pracowników muzeum problematyką związaną z witrażownictwem były zorganizowane w ubiegłych latach trzy duże wystawy: „Witraż secesyjny w zbiorach Muzeum Architektury”, „Witraże nowożytne w zbiorach polskich” oraz wystawa monograficzna prac Teresy Reklewskiej.

Rozwijanie wiedzy o witrażach znajdujących się w Polsce nie jest możliwe bez opracowania katalogu. Pracownicy Polskiego Centrum Witraży chcieliby stosować formę katalogowania, analogiczną do CVMA.

Zadaniem Centrum będzie również udzielanie informacji dotyczących prac konserwatorskich i restauratorskich, dokumentacji, ekspertyz etc. z zakresu witrażownictwa oraz adresów firm i osób prywatnych zajmujących się tymi zagadnieniami.

Polskie biblioteki dysponują znikomymi, często przypadkowymi zbiorami wydawnictwami dotyczącymi witraży. Korzystanie z tych publikacji jest utrudnione, bowiem Centralny Katalog w Bibliotece Narodowej w Warszawie jest niekompletny. Polskie Centrum Witraży zamierza utworzyć w Bibliotece Muzeum Architektury katalog wydawnictw z zakresu witrażownictwa (zawieralby on również dane o książkach znajdujących się w zbiorach prywatnych) i w miarę możliwości gromadzić fachową literaturę — krajową i zagraniczną — ze szczególnym uwzględnieniem konserwacji witraży.

Centrum będzie się zajmowało także dokumentowaniem wybitnych realizacji współczesnych oraz promocją młodych twórców.

Będzie również organizowało konkursy na projekty witraży.

Polskie Centrum Witraży zamierza prowadzić cykle wykładów, publikacji, sympozjów poświęconych problematyce wi-

1. Witraż gabinetowy z herbem Oleśnicy, 1597 r. (ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu)

traży. Będą one miały charakter interdyscyplinarny.

Jednym z celów Polskiego Centrum Witraży jest integracja ludzi zajmujących się profesjonalnie dziedzinami dotyczącymi witrażownictwa. Możliwości finansowe Muzeum Architektury są obecnie bardzo skromne. Dlatego też Centrum zamierza organizować różnego rodzaju akcje mające na celu zebranie środków finansowych. Dotychczasowa państwowa ochrona zabytkowych witraży nie dała bowiem zadawalających efektów. W akcjach tych mogą wziąć udział zarówno osoby prywatne, jak i różnego typu zakłady i firmy. Każda pomoc wspierająca działalność Polskiego Centrum Witraży będzie mile widziana.

Sławomir Oleszczuk